BELGİ

Sayı 24 (Yaz 2022/II)

DOI: 10.33431/belgi.1073585 **Araştırma Makalesi/**Research Article

OSMANLI DEVLETİ'NDE DEVLET ADAMLARINA UYGULANAN BİR YAPTIRIM: "ZORUNLU İKAMET" (1789-1838)

A SANCTION IMPOSED ON STATESMEN IN THE OTTOMAN EMPIRE: "MANDATORY RESIDENCE" (1789-1838)

Suha Oğuz BAYTİMUR*

Geliş Tarihi/Received:14.02.2022 **Kabul Tarihi/Accepted:**13.06.2022

BAYTİMUR, Suha Oğuz, (2022), "Osmanlı Devleti'nde Devlet Adamlarına Uygulanan Bir Yaptırım: "Zorunlu İkamet" (1789-1838)", Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 385-398.

Öz

Tarih boyunca insanlar, deprem, sel, heyelan gibi doğal afetlerle mücadele etmek Osmanlı Devleti'nin idaresinde farklı görevlerde yer alan devlet adamları, vazifeleri gereği yapmakla sorumlu oldukları yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Padişahın iradesiyle atanan idareciler, mesul oldukları makamlarda oluşabilecek sıkıntılarda doğrudan sorumlu tutulmakta ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır. İdarecilerin olumsuz davranışları ya da yetersiz yönetimleri sonucunda belirlenen yaptırımlardan biri de görevden alınmak ve padişah tarafından emredilen bölgede zorunlu olarak yaşamak olmuştur. Görevleri iptal edilerek belirtilen bölgede yaşaması istenen idarecilerden bir kısmı yine padişahın emriyle yeni bir göreve atanabileceği gibi kayd-ı hayatta söz konusu bölgede yaşayabilmektedir. Zorunlu ikamet yaptırımının ayrıca yaşlılık ve hastalık nedeniyle görevini ifa etmede yetersiz kalan idarecilere uygulandığı da görülmektedir. Bir nevi emeklilik olarak da görülen bu uygulamada görevden alınanlara yaşayacakları yeri seçme şansı verildiği gibi bu yerler merkezden de belirlenebilmektedir. Bu yaptırımın uygulanmasındaki temel neden ise görevden alınan idarecilerin bulundukları bölgelerde sıkıntıya neden olmasını engellemek ve bu kişileri kontrol altında tutmaktır. Bulundukları bölgelerde güç ve nüfuz sahibi olan idareciler, görevden alındıktan sonra sorun ve sıkıntılara sebep olabildiği gibi bu idarecilerin güç kullanarak makam ve mevkileri işgal etmeye çalıştıkları görülmektedir. Makamların kişiler tarafından zorla ele geçirilmesi ise yeni sorunlara neden olmakta ve huzursuzluğu artırmaktadır. Bu tür sıkıntılara önceden engel olabilmek amacıyla yapılan zorunlu ikamet uygulaması ile bu tür olayların ortaya çıkması engellenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar görevden alınan bazı idareciler zorunlu ikamet ettirildikten sonra yine de olumsuz davranışlarda bulunmuş olsalar da, genel anlamda uygulamanın başarılı olduğu görülmektedir. Böylelikle Osmanlı Devleti almış olduğu bu önlem ile ortaya çıkabilecek sorunları genel anlamda engellemeyi başarmıştır. Ayrıca idarecilerin görevden alındıktan sonra verilen emirlere riayet etmeleri ise padişaha olan sadakatlerinin testi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İdarecilerin görevden alınması, İdarecilerin emekli edilmesi, Cezai Yaptırım, Zorunlu İkamet*

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi ABD, obaytimur@hotmail.com, (https://orcid.org/0000-0001-9436-4283).

Abstract

Statesmen who took part in different duties in the administration of the Ottoman State, had to fulfill the obligations that they were responsible for. The administrators appointed by the will of the sultan were directly responsible for the problems that might have occurred in the authorities they were responsible for and were exposed to various sanctions. One of the sanctions imposed as a result of the misconduct or inadequate management of the administrators was to be dismissed and to live in a different region as ordered by the sultan. Some of the administrators, whose duties were canceled and who were asked to live in the specified region, could be appointed to a new task by the order of the sultan, or they could live in the region in question as long as they lived. It is also seen that the compulsory residence sanction was applied to the administrators who were insufficient in performing their duties due to old age and illness. In this practice, which was also regarded as a kind of retirement, those who had been dismissed were given the chance to choose their place of residence and these places could also be determined by the authority. The main reason for the implementation of this sanction was to prevent the dismissed administrators from causing trouble in the regions they were in and to keep them under control. Administrators, who had power and influence in their regions, could cause troubles after they were dismissed. Besides, it was seen that these administrators tried to occupy their positions by using force. The forcible seizure of these posts by these people caused new problems and increased unrest. With the obligatory residence practice in order to prevent such troubles in advance, the Ottoman State attempted to prevent the emergence of such events. Even though some administrators still maintained unwanted behaviors after they had been forced to reside in other places it is seen that the practice was successful in general. Therefore, it is seen that the Ottoman State accomplished preventing the problems that were possible to occur with the help of this practice. Furthermore, the act of conforming to the commands after dismissal took the form of a test for their commitment to the Sultanate.

Keywords: *Dismissal of the administrators, Retiring administrators, Criminal Sanction, Compulsory residence*

Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren idari alanda yapılanmaya önem vermiş ve oluşturmuş olduğu hiyerarşi ile çeşitli makamlar ihdas etmiştir. Oluşturulan makamlara atanan idareciler sorumluluk yüklenmekte ve padişah adına verilen görevleri yerine getirmektedir. Osmanlı Devleti'nde askeri sınıf olarak da ifade edilen bürokratlar, görevlerine padişah beratı ile atanmaktadır. Padişah değişikliklerinde beratları yenilenen bürokratların görevden azilleri ise yine padişahın verdiği emir ile gerçekleşmektedir. Ümera ve umera olarak iki kısma ayrılan askeri sınıfın devlete ve hükümdara karşı herhangi bir hakkı bulunmamaktadır[1]. Görev ve sorumluluklarını yerine getirmede oluşan kusurlarından dolayı azl, hapis, tenzil-i rütbe, sürgün ve katl cezalarına çarptırılan bürokratlar, öldüklerinde malları müsadere edilmektedir[2]. Ancak ulema sınıfında yer alan bürokratlara ayrıcalık tanınmakta ve bunlar mallarını miras bırakabilmektedir[3]. Osmanlı Devleti'nde bürokratların görevlerini sürdürmeleri veya üst makamlarda görev almaları, yapmış oldukları görevlerdeki başarılarına ve padişaha olan sadakatlerine bağlıdır. İdarecilerin başarısız olduğu kanısının oluşması durumunda ise görevden alınmakta ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır[4].

Devlet idaresinde görev alan ve kendi içerisinde ümera ve umera olarak sınıflara ayrılan bürokratlar, görevlerinde suiistimal, haksızlık vb. davranışlarda bulunmaları durumunda çeşitli cezai uygulamalar ile karşı karşıya kalmışlardır. Genellikle siyaseten uygulanan cezalarda kişilerin hayatına son verildiği gibi süreli cezaların da uygulandığı görülmektedir[5] . İdareciler görevden alındıktan sonra onlara herhangi bir ceza uygulanmadığı da görülmektedir. Ceza uygulanmayan idarecilerin bir kısmı bağımsız hareket edebildiği gibi bir kısmı ise belirtilen bölgede zorunlu ikamete tabi tutulmaktadır. Padişahın iradesiyle uygulanan zorunlu ikamet yaptırımında idarecilerin genellikle farklı bir bölgede yaşamaları emredilmektedir. Gittikleri bölgelerde kayd-ı hayat boyunca kalmaları emredilen bürokratların izinsiz farklı bir bölgeye gitmelerine izin verilmemektedir. Uygulama ile görevden alınan idarecilerin hareket alanı kısıtlanmakta ve gözetim altında tutulması amaçlanmaktadır. Ayrıca zorunlu ikamet yaptırımı uygulanan idarecilere sağlanan ödenek ile yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olunmuştur.

İncelemiş olduğumuz dönem de Osmanlı Devleti'nin birçok alanında değişim ve dönüşüm yaşanması nedeniyle idarecilerin görevden alınmaları ve zorunlu ikamet yaptırıma tabi tutulmaları sıklaşmıştır. Tanzimat dönemine kadar devam eden zorunlu ikamet yaptırımı,

1 Askeri sınıf içerisine elinde padişah beratı bulunan herkes dahildir. Askeri sınıf da ümerâ ve ulema olmak üzere iki kesimden oluşur. Ümera, devlet hizmetlerini ve askeri işleri yürüten, kapıkulu, tımarlı sipahi, subaşı, sancakbeyi, beylerbeyi gibi medrese bitirmesi gerekli olmayanlardır. Ulema ise, muhakkak surette bir medreseden mezun, kadı, müderris, müfti, kâtip, imam, müezzin vs.dir. Bunlardan ümeraya ehl-i seyf, umeraya ise ehl-i kalem de denilir. Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Tarihi, İstanbul, 2012, s.27.

2 Mehmet Ali Ünal, age, s.27.

3 Suraiya Faroghi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi* (Edit. H. İnalcık&D.Quatoert), C.2, İstanbul, 2004, s.680.

4 İdarecilerin veya tebaanın yapmış oldukları kanun ve kurallara aykırı davranışlardan dolayı çeşitli cezai yaptırımlar ile karşı karşıya kalmıştır. Uygulanan cezalar, idam cezası, kürek cezası, kalabend cezası, sürgün cezası, zorunlu ikamet ve görevden alma yaptırımları olduğu tespit edilmektedir. Suha Oğuz Baytimur, Osmanlı Devletinde Hapis Ve Sürgün Cezaları (1791-1808). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2011, s.59.

5 Ahmet Mumcu, Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl, Ankara, 2007, s.63-64.

3 Mayıs 1840 tarihinde kabul edilen ceza kanunu ile ortadan kaldırılmıştır[6]. Bu nedenle yapmış olduğumuz çalışmada bu tarih aralığı göz önünde bulundurulmuştur. Konu ile ilgili kaynaklar ise oldukça kısıtlıdır. Osmanlı Devleti'nde suç ve cezaları içeren Kalabend ve Mühimme-i Mektum Defterleri'nde tespit edebildiğimiz zorunlu ikamet yaptırımı, diğer yaptırımlara göre nadiren de olsa bu kayıtlarda bulunmaktadır. Döneme ait 15 adet Kalabend Defterleri ile 8 adet Mühimme-i Mektume Defterleri bulunmaktadır. Ayrıca 976 numaralı Mühimme-i Mektume defteri de bu döneme ait hükümleri içermektedir. Çalışmamızda Mühimme-i Mektum Defterlerinin tamamı, Kalabend Defterlerinin ise çoğunluğu incelenip okunmuştur. Zorunlu ikamet yaptırımına dair hükümlere bazı defterlerde hiç rastlanmazken bazı defterler ise birden fazla hüküm içermektedir. Tespit edilen hükümlerin bir kısmı benzer olayları içermesi nedeniyle, hükümlerin tamamı kullanılmamıştır.

1. Zorunlu İkamet Yaptırımı

Zorunlu ikamet, Osmanlı Devleti'nin idari sisteminde padişahın iradesi ile görevlilerin azl edilmesinden sonra belirtilen bölgede yaşamaya zorlanmasıdır. Genellikle kişilerin görev yaptıkları yerlerin dışında farklı bölgelerde uygulanan bu yaptırım ile kişilerin kontrol altında tutulması sağlanmaya çalışılmıştır. Farklı gerekçelerle uygulanan zorunlu ikamet, Osmanlı Devleti arşiv kayıtlarında; *"Sâbıkâ Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı Seyyid Abdurrahmân Paşa'nın ber-muktezâ-yı vakt ü hâl bâr-ı girân-ı vezâreti idâre ve rü'yetde acz ve füturu der-kâr olduğundan vezâreti ref' ve emsâli misillü ma'âş tahsîsiyle bir müddet Burusa'da ikâmet etmek üzre …"* şeklinde yer almaktadır[7]. Benzer şekilde bir diğer hükümde; *"Hâlâ Şam-ı şerîf Kādîsı Kethüdâ-zâde Mehmed Sâdık Efendi'nin zümre-i eşkıyâya i'âne ile hilâf-ı rızâ-yı bârî ve mugāyir-i emr-i şehr-yâr-ânem ihtilâl-ı beldeyi mûcib harekât-ı nâ-marziyyeye ictisârı sahîhen inhâ olduğuna binâ'en mûmâ ileyh bakiyye-i müddetini zabta tarafından yerine nâ'ib nasb ve ta'yîn eyleyüp kendü çavuş mübâşeretiyle Medîne-i Edirne'de ikāmet etmek üzre emr-i âlî-şânım sudûrunu bi'l-fi'l Şeyhü'l-islâm Müfti'l-enâm olan Mevlâna-yı es-Seyyid Mehemmed Kâmil edâmallâhu te'âlâ fezâ'ilühû işâret etmeleriyle çavuş mübâşeretiyle işâretleri mûcebince amel olunmak fermânım olmağın"* şeklinde yer almaktadır[8].

Farklı dönemlerde uygulanan sürgünler cezai bir yaptırım olarak görülmektedir[9]. Zorunlu ikamet yaptırımı ise bir nevi sürgün cezası gibi algılansa da, bu iki yaptırım birbirinden ayrılmaktadır. Zorunlu ikamet yaptırımında kişinin ikamet edeceği bölge belirtilerek ikamet etmesi ifade edilmektedir. Kayıtlarda "… Edirne'de ikamet eylemen …" şeklinde zorunlu ikamet yaptırımı ifade edilirken sürgün cezalarında durum farklıdır. Kayıtlarda uygulanan sürgün cezaları, "ıslah-ı nefs edinceye değin Limni Ceziresine nefy ve

6 Çoşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, 2002, s.281.

7 Murat Alakuş, BOA 6 (H.1151-1152/M.1739) Ve 31 (H.1221-1222/M.1806-1807) Numaralı Kalebend Defterleri (İnceleme Ve Metin), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2016, s.177.

8 Ramazan Uz, 24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203 – 1205 / M. 1788 – 1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular Ve Cezalar (Değerlendirme Ve Metin), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2017, s.122.

9 Kemal Daşçıoğlu, İskan*, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*, İstanbul, 2007, s.88. Ahmet Aksın, Suha Oğuz Baytimur, "25 Numaralı Kalebend Defterinin Tanıtımı Ve Kalebent Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi", *XV. Türk Tarih Kongresi*, 4. Cilt, 1. Kısım, Ankara, 2010, s.804. Serkan Yazıcı, "Ağah Efendi'nin İzmid Mutasarrıflığı", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa Ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV*, Cilt I, Kocaeli, 2017, s.701.

iclâ eylemen bâbında …" şeklinde yer almaktadır[10]. Bu farklılık iki yaptırımın bir birinden farklı olduğunun en bariz göstergesidir. Sürgün cezasının uygulanmasına daha detaylı örnek verecek olursak; *"Mudanya Kasabası'nda vâki' Orta Cami'*i *dimekle ma'rûf câmi'in imâmı Seyyid Molla Ahmed nâm kimesne kendü hâlinde olmayub gûna-gûn fitne ve fesâda ictisâr birle sâ'ir e'immeyi dahî tahrîk ve iğfâl iderek mugâyir-i rızâ harekâta ictisâr eylediği sen ki Mudanya Kâdîsı mevlânâyı mûmâ-ileyhsin bu def'a vârid olan i'*lâmında *tahrîr ve inhâ olmağla merkûm İmam Ahmed kendü hâlinde 'ırzıyla mukayyed olmayub hilâf-ı marzî ihtilâl-ı umûr-ı beldeyi mûceb harekâta ictirâ eylediği i'lâm-ı mezkûrdan müstebân olmağla çavuş mübâşeretiyle 'ibreten li's-sa'irin ıslâh-ı nefs idinceye değin Bozcaadaya nefy ve iclâ olunmak fermânım olmağın…[11]*".

Sürgün cezaları ile zorunlu ikamet yaptırımını birbirinden ayıran bir diğer gösterge ise gittikleri bölgelerde kaldıkları süredir. Zorunlu ikamet yaptırımı kayd-ı hayat boyunca uygulanırken, sürgün cezalarında kişi hakkında ıslah-ı nefs edene kadar ibaresi yer almaktadır. Ayrıca sürgün cezalarında kişiler ıslah olduklarını merkeze arzuhal ile bildirip affedilme talebinde bulunma hakkına sahiptir. Fakat zorunlu ikamet yaptırımlarında idarecilerin böyle bir hakkı yoktur. İdareciler sadece ikamet ettikleri bölgelerde yaşamış oldukları sıkıntılardan dolayı yerlerinin değiştirmesini talep etmektedirler. Sürgün cezalarında mahkumların ıslah olduklarına dair kanı oluşması durumunda affedilip serbest bırakılmakta ve serbest dolaşım hakkı tanınmaktadır. Ancak zorunlu ikamet cezalarında kişiler padişahın iradesi ile yeni bir görev kişiye tevdi edilmediği sürece belirtilen bölgede yaşamak zorundadır.

Suçluların cezalandırılıp affedilmesinden sonra zorunlu ikamet yaptırımının da uygulandığı görülmektedir. Cezai yaptırımın affedilmesinden sonra zorunlu ikamet uygulanması ile ilgili olarak; "Dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe Ağası Yazıcısı Hafız Mustafa sürgün edildiği Limni Adası'ndan talebi üzerine affedilmiştir. Verilen emir ile Limli'de zorunlu ikamet etmesi istenmesine rağmen İstanbul'a giden Hafız Mustafa, 28 Ocak 1809 tarihinde hastalığına merhamet gösterilerek Gelibolu'da zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir[12]." Hükümde görüldüğü üzere iki yaptırım her ne kadar benzerlik gösterse de bir birinden ayrılmaktadır.

1.1. Görevden Alınan İdarecilere Uygulanan Zorunlu İkamet Yaptırımı

Osmanlı Devleti'nde farklı kademelerde görev alan idareciler kendilerine tevdi edilen sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür. İdarecilerin yapmış olduğu olumlu faaliyetler padişah tarafından ödüllendirildiği gibi, olumsuz davranışları ise çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Herhangi bir kanuni hakka sahip olmayan idareciler, yapmış oldukları olumsuz davranışlar doğrultusunda cezalandırılmalarının yanında görevden el çektirilerek belirlenen bölgelerde zorunlu olarak ikamet ettirilmiştir. Padişahın emriyle kayd-ı hayat boyunca zorunlu ikamet ettirilen görevliler sorgusuz sualsiz verilen emri yerine getirmek zorundadır. İdarecilerin genellikle görev yerlerinden farklı bölgelerde ikamete zorlanmasının en önemli gerekçesi oluşabilecek huzursuzlukların önlenmesidir.

10 Göynük Kazası sakinlerinden birkaç kişi olumsuz davranışlarından doalyı huzursuzluğa sebep olmalarından dolayı Limni Ceziresine sürgün edilmiştir. BOA. 166 Numaralı Kalabend Dosyası, Gömlek No:56.
11 Suha Oğuz Baytimur, agb, s.810.
12 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 41/H.112.

Sahip oldukları nüfuz ve güç, idari alanda elde ettikleri kazanımlar nedeniyle önemli bir etki sahibi olan idareciler, görevden alındıktan sonra çeşitli sıkıntılara sebep olabilmektedir. Zorunlu ikamet yaptırımı uygulanan idarecilerin idari alanda müdahalelerini engellemek, güç ve nüfuzunu passivize etmek amacıyla bu idareciler bulundukları bölgeden uzaklaştırılmış ve onlardan belirlenen farklı bir bölgede yaşaması istenmiştir. Padişahın iradesiyle yapılan bu uygulama ile ortaya çıkabilecek sıkıntıların giderilmesinde bir ön tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde idarecilerin merkezden uzaklaştırılması ve zorunlu ikamet uygulanması ile ilgili çok sayıda uygulama tespit edilmektedir. Bununla ilgili olarak, "8 Eylül 1812 tarihli hükümde Rikâb-ı Hümâyûn Kaimmâkâmı olan Şakir Ahmet Paşa, görevinden azledilerek İstanköy Adası'nda zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir[13]. İstanbul'dan uzaklaştırılıp farklı bir bölgede zorunlu ikamete tabi tutulan bir diğer görevli ise Memiş Hatayi Paşa olmuştur. Sadaretten alınan Memiş Hatayi Paşa devam-ı ömrünü geçirmesi için Bursa'ya gitmesi ve burada ikamet etmesi 9 Aralık 1808 tarihli hükümde emredilmiştir[14].

Zorunlu ikamet yaptımının idarecilerin sorumluluklarını yerine getirmediği veya verilen görevleri yerine getirmede yetersiz kaldıkları durumlarda da uygulandığı görülmektdir. Görevden alınan idarecilerin görev bölgelerinden uzaklaştırılarak farklı bir bölgeye gitmesi ve burada ikamet etmesi emredilmektedir. Emredilen bölgeye giden idareciler ikinci bir emre kadar kayd-ı hayat boyunca bölgede kalmak zorundadır. Osmanlı Devleti'nde idarecilerin sorunları çözmede isteksiz davranması veya görevde yetersiz olmasıyla ilgili olarak; "Filibe ve Edirne bölgesinde var olan dağlı eşkıyası ile mücadele etmesi için Rumeli Eyaleti'ne tevcih edilen Vezir Mustafa Paşa, mücadelede yetersiz kalması nedeniyle vezirliği iptal edilerek Sakız Adası'na gitmesi ve kayd-ı hayatı boyunca burada kalması 11 Mart 1796 tarihli hükümde emredilmiştir[15]". Görev ve sorumluluğunu sağlık sorunları nedeniyle yerine getiremeyeceğinden dolayı Filibe müftüsü el-Hac Mehmed de zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Filibe Kazası'na tasallut olan dağlı eşkıyasıyla işbirliğinden dolayı Kütahya'ya sürgün edilmiştir. Suçunun affedilmesi üzerine gittiği Edirne'de bir gece kaldıktan sonra felç geçirmesi üzerine yeniden görevini yapabilecek durumda olmaması nedeniyle sıhhat bulana kadar Edirne'de ikamet etmesine izin verilmiştir. Eski sağlığına kavuşamayan el-Hac Mehmed, 11 Ocak 1796 tarihli hükümde Kütahya'ya gidip ikamet etmesi ve devam-ı ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[16].

Osmanlı Devleti'nde donanmada görevlendirilen idarecilere de benzeri yaptırımın uygulandığı görünmektdir. Kaptan-ı derya veya daha alt görevlerde bulunan idareciler görev ve sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde veya bu idarecilerin kusurlarının ortaya çıkması durumunda bunlar görevden azledilmektedir. Donanmada azledilen görevlilere de benzer şekilde belirlenen bölgelerde zorunlu ikamet yaptırımı uygulanmaktadır. Donanmada görevli olanlara uygulanan zorunlu ikamet yaptırımı ile ilgili olarak; "18 Mart

13 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.52/H.123.

14 Yusuf Sarıkaya, "5 Numarali Mühimme-i Mektûme Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sinop, 2019, s.362-363.

15 Ayten Ertürk, "2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri (H.1208-1211/M.1793-1796) Trankskripsiyon Ve Değerlendirilmesi (S. 31-60)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ, 2018, s.56-57.

16 BOA. 27 Numaralı A.DVNS.KLB.d. s.21/H.59.

1809 tarihli hükümde Kaptan-ı Derya görevinden azledilen Seydi Ali Paşa'nın vezaretinin de iptal edilmesiyle Karahisar-ı Sahib Kazası'na gitmesi ve kalan ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[17]." Kaptan-ı Derya Hacı Mehmed Paşa ise Bursa'da zorunlu ikamet ettirilmiştir. 7 Ocak 1810 tarihli hükümde Kaptan-ı Derya Hacı Mehmed Paşa, kaptanlıktan azledilip Bursa'ya gitmesi ve devam-ı ömrünü Bursa'da geçirme emredilmiştir[18]. Kaptan-ı Derya Salih Paşa'da benzer şekilde zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. 21 Ekim 1808 yılında görevden alınan Kaptan-ı Derya Salih Paşa, verilen emirle Zağferanbolı (Safranbolu) Kazası'nda ikamet itmesi kendisine bildirilmiştir[19].

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında padişahın iradesi ile görevlendirilen kişiler hakkında da benzer şekilde zorunlu ikamet yaptırımlarının uygulandığı görülmektedir. Taşrada görevli idareciler ise merkezden uzak olmaları nedeniyle daha rahat hareket etme imkânına sahiptir. Ancak idari işlere müdahele etme veya huzursuzluğa sebep olma ihtimalinin daha fazla olması nedeniyle bu kişilerin kontrol altında tutulmaları önem taşımaktadır. Merkezin dışında taşrada görev yapan idareciler hakkında uygulanan zorunlu ikamet ile ilgili olarak; "9 Kasım 1810 tarihli hükümde, Erzurum Valisi ve Şark Canib-i Seraskeri olan İbrahim Paşa'nın görev ve sorumluluğunu yerine getirmediğinden dolayı vezirliği iptal edilmiştir. Ayrıca İbrahim Paşa'nın sorumluluğunda olan askeri teçhizatı Emin Paşa'ya devrederek Tokat'a gitmesi ve burada zorunlu olarak devam-ı ömrünü geçirmesi emredilmiştir[20]. Selanik mutasarrıfı Ferhat Paşa da görevden alınıp zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. "12 Kasım1795 tarihli hükümde Ferhat Paşa'nın tuğları iptal edilerek Gümülcine'ye gitmesi ve burada zorunlu olarak ikamet etmesi emredilmiştir[21].

Osmanlı Devleti'nde zorunlu ikamet uygulanan idareciler, verilen emir doğrultusunda istenilen bölgeye gidip yerleşmek zorundadır. Emirlere riayet eden kişiler gerek duyulması durumunda padişahın emriyle yeniden idari görevlere getirilmektedir. Zorunlu ikameti kaldırılarak görevlendirilen kişiler görev bölgelerine gitmekte ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. Zorunlu ikametin kaldırılması ve yeniden görevlendirilme yapılması ile ilgili olarak; "Vidinli Mehmed Ağazâde Genç Ağa'ya olumsuz davranışları nedeniyle Silistre'de zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir. Silistre'ye giderek burada ikamet eden Mehmed Ağazâde Genç Ağa'nın, 11 Ekim 1795 tarihli hükümde, zorunlu olarak Silistre'de ikamet etmesi yaptırımı kaldırılarak, Rumeli Valisi Seyyid Mustafa Paşa'nın maiyyetine memuriyeti emredilmiştir[22]".

1.2. Görevi Kötüye Kullananlara Uygulanan Zorunlu İkamet

İncelenen dönemde Osmanlı Devleti'nde özellikle taşrada karışıklığın yoğun olduğu görülmektedir. Başta eşkıyalık faaliyetleri olmakla beraber idarecilerin de benzer şekilde kanunlara riayet etmeyip adli olaylara karıştığı tespit edilmektedir. Bu idarecilerin bir kısmına cezai müeyyide uygulanmakla beraber bir kısmına da farklı bölgelerde zorunlu ikamet yaptırımı uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kanunlara aykırı davranışlara karışan

17 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 21/H.4.
18 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.3/H.3.
19 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 22-23/H.16.
20 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.11/H.24.
21 Songül Yılmaz Derin, "2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri 61-90 Sf. (H.1208-1211/M.1793-1797)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ, 2016, 59-60.
22 Songül Yılmaz Derin, agt, s.100.

idareciler ile ilgili olarak; "12 Eylül 1808 tarihli hükümde, Sakız Ceziresi muhafazasına memur kılınan Yusuf Paşa'nın yapmış olduğu faaliyetler ile ahaliye sıkıntı oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu gerekçe ile Yusuf Paşa'nın vezirliği iptal edilerek İstanköy Adası'nda ikamet ederek ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[23]." Benzer şekilde Ocağ-ı Amire Kul Kethüdası Abdullah'a da zorunlu ikamet cezası uygulanmıştır. " tarihinde hilâf-ı rıza harekette bulunan Ocağ-ı Amire Kul Kethüdası Abdullah'ın Tekfurdağı'ında zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir[24].

1793 Mayıs ayında İstanbul'un Üsküdar bölgesinde Cüzzamlar Zaviyesi Şeyhnakibi görevinde bulunan kişilerin yapmış oldukları davranışlardan dolayı zorunlu ikamete tabi tutulduğu görülmektedir. "Sipah Pazarı ve Cüzzamlar zaviyesi ahalisi, Üsküdar'da Cüzzamlar Zaviyesi Şeyhnakibi olan Ali bin İbrahim ve Bektaş bin Mustafa hakkında kötü sözler söyleyip olumsuz davranışlarda bulunduklarına dair şikâyette bulunmuştur. Yapılan şikâyetlerin incelenmesi üzerine Ali bin İbrahim ve Bektaş bin Mustafa'nın Bursa Zaviyesi'nde zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir. Ali bin İbrahim'in eşinin gönderdiği arzuhalde kendilerine bakacak kimsenin olmadığını ve üç küçük çocuğuyla perişan duruma geldiğini bildirmesi üzerine sadece Ali bin İbrahim benzer davranışlarda bulunmaması şartıyla affedilip serbest bırakılmıştır[25].

Devlet görevlileri bulundukları makam ve sorumlulukları doğrultusunda padişahın vermiş olduğu emirlere uymak zorundadır. Emirlerin yerine getirilmesi görevlilerin devlete ve padişaha bağlılığının bir göstergesi olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti görevlilerin verilen emirlere riayet etmemesini suç kabul ederek çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Uygulanan yaptırımlardan biri de zorunlu ikamet ettirme uygulamasıdır. Bu hususla ilgili olarak; "Eğriboz Sancağı mutasarrıfı Seyyid Yusuf Paşa'nın hızlı bir şekilde adamlarıyla İsmail Kalesi savunmasına gitmesi emredilmiştir. Fakat Yusuf Paşa'nın yavaş davranması ve verilen emre uygun hareket etmemesinden dolayı vezareti iptal edilmiştir. Ayrıca birkaç adamını yanına almasına izin verilerek 10 Ocak 1807 tarihli hükümle Gelibolu'da ikamet etmesi emredilmiştir. Seyyid Yusuf Paşa'nın 25 Mart 1807 tarihinde Gelibolu'da ikamet ettiği bildirilmiştir[26]. Verilen emre riayet etmediğinden dolayı Mehmed Hakkı Paşa'ya da zorunlu ikamet cezası uygulanmıştır. "Boğaz ser-'askerliğinden azl edilen Mehmed Hakkı Paşa, Karaman Valisi olarak atanmış ve süratle bölgeye gitmesi emredilmiştir. Verilen emre rağmen Karaman'a gitmeyip çeşitli bahaneler öne süren Mehmed Hakkı Paşa, 6 Mayıs 1809 tarihli hükümde İstanköy Ceziresi'ne gitmesi ve orada kayd-ı hayat boyunca zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir[27]."

Bir diğer yaptırım ise Halep Mutasarrıflığı üzerinde bulunan Mahmud Paşa'dır. Halep muhafızlığını uhdesinde bulunduran Mahmud Paşa'nın toplamakla yükümlü olduğu cizye vergisini defaten talep edilmesine rağmen göndermediği bildirilmiştir. Ayrıca 1205 senesinden itibaren yıllık toplanması gereken yirmi beş bin guruşunda hazineye gönderilmemesinden dolayı meblağın yeniden gönderilmesi talep edilmiştir. Toplanan

23 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 20/H.2.
24 Volkan Çeribaş, "33 Numaralı Kalebend Defteri (s.1-133/H-1227-1229/M-1812-1814) (Metin ve İnceleme)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2018, 257.
25 BOA. 26 Numaralı A.DVNS.KLB.d. s.26/H.107.
26 Murat Alakuş, agt, s.173-174.
27 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 25/H.26.

vergilerin gönderilmemesi durumunda ise görevden alınacağı bildirilmesi üzerine Mahmut Paşa, paranın kardeşi tarafından getirileceğini ifade etmiştir. Taksite bölünen yüklü borcun kardeşi tarafından da ödenmemesi üzerine Edirne'de bulunan Mahmud Paşa'nın borçlarına karşılık mallarına el konulması ve Dimetoka Kalesine gönderilmesi emredilmiştir. Kale dizdarına gönderilen emirde ise Mahmud Paşa'nın kale içerisinde münasip bir mahalde ikamet ettirilmesi emredilmiştir (25 Nisan 1811)[28].

Görevini kötüye kullanan idarecilerden bir kısmı hakkında cezai müeyyidelerin uygulandığı tespit edilmektedir. Görevlerinden azledilip cezalandırılan bu kişilerin ıslah olup serbest bırakılmaları durumunda da yine belirlenen bölgelerde zorunlu olarak ikamet ettirildiği görülmektedir. Bu kişilerin zorunlu ikameti farklı bir bölgede olabildiği gibi daha önce yaşadığı yerde de olabilmektedir. Cezalarının affından sonra zorunlu ikamete tabi tutulması ile ilgili olarak; "Görevden alınan İstanbul Kadısı Muradzade Murad'ın Hacıoğlu Pazarı'na sürgün edilmesi emredilmiştir. Muradzade Murad'ın yaşlı olması ve yaşamını daha rahat sürdüreceği Edirne'de 25 Temmuz 1808 tarihinde zorunlu ikamet etmesi ve ömrünün geri kalanını Edirne'de geçirmesi emredilmiştir[29]."

1.3. Yaşlanması Nedeniyle Görevden Alınanlara Uygulanan Zorunlu İkamet

Osmanlı Devleti'nde yaşlılık, hastalık vb. durumları olan idarecilerin görevine son verildikten sonra da zorunlu ikamet yaptırımı uygulandığı görülmektedir. İdarecilerin yaşlanması nedeniyle görevden alınıp zorunlu ikamet ettirilmesi ile ilgili çok sayıda hüküm tespit edilmektedir. Bir nevi emekliliğe ayırma olarak da kabul edilen bu durum, hükümlerde; "Sâbıkâ Deryâ kapudanı el-Hâc Mehmed Paşa ihtiyâr ve alîl olmak mülâbesesiyle bâ-hatt-ı humâyûn vezâreti ref'iyle Burusa'ya varup ikāmet eylemek üzre…" şeklinde ifade edilmektedir[30].

Yaşlılıktan dolayı görevlerinden azledilen idarecilere zorunlu ikamet uygulanmasıyla ilgili olarak; "Rikâb-ı hümâyûn kâ`imakâmı olan el-Hâc Mustafa Paşa, yaşlanması nedeniyle görevden alınmıştır. Üsküdar'da ikamet eden el-Hâc Mustafa Paşa, 26 Nisan 1809 tarihli hükümde Bolu'ya gidip yerleşmesi ve kalan ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[31]." Yaşlılıktan dolayı Enderûn-ı Hümâyûn'da silahdar olan Mehmed Bey'de zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. "Yaşlanması nedeniyle görevden el çektirilen Mehmed Bey'in 20 Ekim 1809 tarihinde önce İzmir'de sonrasında ise talebi üzerine daha rahat yaşayabilmesi için Manisa'da zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir[32]."

Yaşlılıktan dolayı bir kısım idarecinin en son görev yaptıkları bölgede yaşamlarını sürdürmelerine izin verilmiştir. Yapmış oldukları görevlerde göstermiş oldukları gayret ve iyi niyete bağlı olarak verilen iznin İstanbul'da yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Yaşlılıktan dolayı görevden alınıp padişahın izin verdiği semtte zorunlu olarak ikamet edilmesine örnek olarak; "Görevden alınan Rikâb-ı Hümâyûnum Kâ'im-makâmı Hamdullah Paşa hasta ve ihtiyar olması nedeniyle Kadıköy'de ikamet etmesi 6 Ağustos 1807 tarihli hükümde

28 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.25/H.50.
29 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 30/H.58.
30 Yusuf Sarıkaya, agt, s.275. Murat Alakuş, agt, s.177.
31 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 22/H.15.
32 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 36/H.89.

emredilmiştir[33]. Görevden alınarak İstanbul'da ikametine izin verilen bir diğer idareci ise Nablusi İbrahim Paşa olmuştur. İstanbul'da bulunan Nablusi İbrahim Paşa'nın vezirliği iptal edilerek bir adaya gidip zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir. Fakar Paşa adaya gitmeden 12 Haziran 1792 tarihli hükümde yer alan ikinci bir emirde İstanbul'da devam-ı ömrünü geçirmesine izin verilmiştir[34].

1.4. Zorunlu İkamet Bölgelerinin Değiştirilmesi

Osmanlı Devleti'nde zorunlu ikamet uygulanan idarecilerin gerekli görülmesi durumunda yerleri değiştirilmiştir. Görevden alınmalarından sonra emredilen bölgede ikamet eden idareciler, ikamet yerlerinde çeşitli sıkıntılar ile karşılaşmıştır. Sıkıntıların çözümünde yetersiz kalan kişiler, sorunlarının giderilmesi amacıyla durumlarını merkeze bildirmiştir. Sakınca görülmemesi halinde idarecilerin talepleri göz önünde bulundurularak padişahın izniyle farklı bir bölgede ikametine izin verilmiştir. İkamet yeri değiştirilen idarecilerin belirtilen bölgeye gitme ve burada yaşama zorunluluğu vardır. Zorunlu ikamet yaptırımı uygulanan ve ikamet yeri değiştirilen kişilere örnek olarak; ""Karahisar-ı Sahip Kazası'nda mutasarrıf olan Zeynelabidin Paşa'nın vezareti kaldırılarak İzmir'de zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir. Zeynelabidin Paşa merkeze gönderdiği arzuhalinde almış olduğu maaşın kendisini idare etmediği ve kendi vatanı olan Canik'te ikamet etmesine müsaade edilmesi durumunda kendi idaresini sağlayabileceğini belirtmiştir. Paşanın durumuna binaen hilaf-ı rıza davranışlarda bulunmaması şartı ile vatan-ı asliyesi olan Canik'e gidip kayd-ı hayatı boyunca burada ikamet etmesi emredilmiştir[35]."

Eski Sivas Valisi Recep Paşa'nın ise zorunlu ikamet bölgesinde çıkan sorunlardan dolayı yeri değiştirilmiştir. "12 Temmuz 1801 tarihli hükümde vezirliği iptal edilen Sivas Valisi Receb Paşa, malikanesi olan Sivas'a bağlı Zara'da zorunlu olarak ikamet etmesi emredilmiştir. Receb Paşa'nın bölgede kalmasının kendilerine yük ve sıkıntı oluşturduğuna dair halkın şikâyeti üzerine, Paşa'nın Ankara'ya gelmesi ve devam-ı ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[36]."

Vezirliği iptal edilen ve Kütahya'da zorunlu olarak ikamet etmesi emredilen Ragıp Paşa'nın da ikamet yeri değiştirilmiştir. "8 Ocak 1809 tarihinde vezirliği iptal edilip Kütahya'da zorunlu ikamet ettirilen Ragıp Paşa, padişahın iradesiyle Kütahya'dan Bursa'ya gitmesi ve devam-ı ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[37]." Yaşlanmasından dolayı Memiş Paşa'nın da benzer şekilde yeri değiştirilmiştir. "Yaşlanması nedeniyle görevden el çektirilen Memiş Paşa Bursa'da ikamet ettirilmiştir. 14 Mayıs 1809 tarihinde verilen emir ile Memiş Paşa'nın Bursa'dan Sakız Adası'na gitmesi ve burada ikamet etmesi emredilmiştir[38]."

Eski Cidde Valisi el-Hac Mehmed Paşa'nın zorunlu ikamet bölgesi, Abdullah Paşa'nın kefaleti ile değiştirilmiştir. 1806 yılının Aralık ayı sonlarında emirlere karşı gelmesinden dolayı vezirliği iptal edilen Eski Cidde Valisi el-Hac Mehmed Paşa'nın verilen emirle

33 Yusuf Sarıkaya, agt, s.309-310.
34 Hatice Çelik, "Mühimme-i Mektûme Defteri Nr. 1 (1203-1207/1788-1793) İnceleme – Çeviriyazi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.237.
35 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 23/H.17.
36 BOA. 4 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.2/H.2.
37 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 23/H.19.
38 BOA. 976 Numaralı A.DVN.MKM. s. 25/H.23.

Ceziyyetü'ş-şimelâ'da kalması emredilmiştir. Fakat Mehmed Paşa verilen emre uymayarak Şam valisi el-Hac Abdullah Paşa'nın yanına gitmiştir. Abdullah Paşa'nın Mehmet Paşa'ya kefil olması ve Mehmet Paşa'nın ıslah olduğunun bildirilmesi üzerine bulunduğu mahalde ikamet etmesine izin verilmiştir[39].

Zorunlu ikamet yeri değiştirilen bir diğer kişi ise İbrahim Paşa'dır. 7 Mart 1811 tarihli hükümde vezirlik görevinden alınıp Gelibolu'da zorunlu ikamete tabi tutulan İbrahim Paşa'nın çok fazla borçlanması nedeniyle memleketi olan Konya'ya girmesi ve burada ikamet etmesi emredilmiştir[40]. İbrahim Paşa'nın memleketi olan Konya'ya gitmesinden dolayı maaşının kesilmemesi de belirtilmiştir[41].

1.5. Zorunlu İkamet Yerlerinin Kişilerin Tercihine Bırakılması veya Yaşadıkları Bölgede Uygulanması

Osmanlı Devleti'nde bazı idareciler görevden alındıktan sonra zorunlu ikamet yerinin belirlenmesi o kişinin tercihine bırakılmıştır. Verilen emirde kişilerin istedikleri bir bölgeye gitmeleri ve yerleşmeleri istenmektedir. Bu kişiler yerleştikten sonra bulundukları bölgeyi merkeze bildirmek zorundadır. Ayrıca diğer uygulamalarda olduğu gibi bunların yerlerinden ayrılmaları ve farklı bir bölgeye gitmelerine izin verilmemektedir. Böylelikle idareciler görevden alındıktan sonra özgür hareket etme alanı kısıtlanmakta ve kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. İdarecilerin zorunlu ikamet bölgelerinin kendi tercihine bırakılması ile ilgili olarak; "9 Kasım 1810 tarihli hükümde, Trabzon Valisi Ali Paşa, Trabzon Eyaleti ve sahillerinin korunması ile görevlendirilmiştir. Ali Paşa'nın Faş Kalesini küffarın elinden alınması için gerekli gayreti göstermemesinden dolayı görevinden azledilmiştir. Verilen emirle istediği bir bölgeye gitmesi ve gittiği bölgeyi merkeze bildirerek devam-ı ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[42]."

İstediği bölgeye gidip yerleşen bir diğer görevli ise eski Mora Valisi Hasan Paşa olmuştur. Tuğ ve sancağı iptal edilen Hasan Paşa'nın sağlık sorunları nedeniyle dilediği bölgeye gitmesine izin verilmiştir. Paşa'nın isteği üzerine Yenişehir-i Fenar'da kayd-ı hayatı boyunca burada yaşamasına 5 Temmuz 1798 tarihli hükümde irade buyurulmuştur[43] (Demir, 2017: 211-212).

Zorunlu ikamet yaptırımının kişilerin kendi yaşadıkları veya sahip oldukları konak, çiftlik, malikane vb. yerlerde olduğu da tespit edilmektedir. Bu uygulamada herhangi bir standart olmadığı gibi kişilerin davranışların da pek dikkate alınmadığı görülmektedir. İdarecilerin kendilerine ait mülklerde yaşamalarına dair; "Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı Turunçzade Süleyman Paşa, bölgede huzur bozucu davranışlarda bulunmasından dolayı vezirliği iptal edilerek Karahisar-ı Sahip'te bulunan çiftliğinde zorunlu olarak ikamet etmesi ve devam-ı ömrünü burada geçirmesi 26 Haziran 1797 tarihli hükümde emredilmiştir[44] (Demir, 2017: 148-149).

39 Murat Alakuş, agt, s.176-177.
40 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.19/H.41.
41 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.20/H.44.
42 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.9/H.20.
43 Kadriye Demir, "3 Numaralı Mühimme-i Mektûm Defterinin Özet Ve Transkripsiyonu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sinop, 2017, s.211-212.
44 Kadriye Demir, agt, s.148-149.

2. Zorunlu İkamet Uygulanan Bölgelerde Kişilerin Yeniden Suça Karışması

Osmanlı Devleti'nde idareciler görevden alındıktan sonra zorunlu ikamet uygulanarak olumsuz davranışlarda bulunmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bir ön tedbir olarak uygulanan yaptırımda idareciler ikamet ettikleri bölgede kanunlara uymak zorundadır. Kişilerin bulundukları bölgede veya diğer bölgelerde meydana gelen olaylara müdahale etmesi durumunda farklı yaptırımlar uygulanmıştır. Suç kabul edilen bu davranışlarda bulunan kişiler yapmış oldukları davranışlar doğrultusunda farklı şekillerde cezalandırılmıştır. Zorunlu ikamet bölgelerinde olumsuz davranışlarda bulunanlara cezai yaptırım uygulanmasına örnek olarak; "Dimetoka Kalesi'nde zorunlu ikamet ettirilen Halil Hamid Paşa, Halep Eyaleti'nin yeniden kendisine tevcih edilmesi amacıyla bölgede bulunan yandaşlarına, taraftarlarına ve eşkıyaya yazılı ve sözlü olarak mesajlar gönderip burada olaylar çıkartıp bölgenin huzurunu bozmaya çalışmıştır. Durumun öğrenilmesi üzerine 18 Ekim 1812 tarihli hükümde Halil Hamid Paşa'nın idam edilmesi emredilmiştir[45].

Zorunlu ikamet bölgesinde Mustafa Paşa'nın da huzur bozucu davranışlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Milas'ta ikamet ederken vezirliğine son verilen Mustafa Paşa'nın zorunlu olarak İzmir'de ikamet etmesi emredilmiştir. Mustafa Paşa, Padişah emirlerine riayet etmeyen ve isyana teşebbüs eden Trabzon Valisi Tayyar Paşa'nın yanında yer almasından dolayı ceza verilmesi emredilmiştir. Erzurum Valisi Yusuf Paşa'nın ricası üzerine Mustafa Paşa'nın cezası iptal edilmiş ve İzmir'de ikametinin devamı 28 Eylül 1805 tarihli hükümde emredilmiştir[46].

Bir diğer hükümde ise, Ocağı Amire sekbanbaşı görevinden alınan Halil Mustafa'nın Edirne'de zorunlu ikamet etmesi emredilmiştir. Halil Mustafa'nın ikamet ettiği Edirne'de olumsuz davranışlarda bulunması üzerine, 21 Mayıs 1805 tarihli hükümde, Edirne'den Bursa'ya gitmesi ve devam-ı ömrünü burada geçirmesi emredilmiştir[47]. Halil Mustafa hakkında yapılan suçlamaların iftira olduğunun ortaya çıkması üzerine 17 Ağustos 1805 tarihli hükümde Edirne'ye ailesinin yanına gitmesi ve burada devam-ı ömrünü geçirmesi emredilmiştir[48].

3. Zorunlu İkamet Emrine Uymayanlara Karşı Alınan Önlemler

İdareciler, görevden alınmalarından sonra uygulanan zorunlu ikamet yaptırımına riayet etmek zorundadır. Padişahın iradesi ile belirtilen bölgeye gidip yerleşmek zorunda olan idareciler, gitmedikleri taktirde suç işlemiş olmakta ve cezalandırılmaktadır. Padişahın emrine karşı gelen bu kişiler hakkında çeşitli yaptırımlar öngörülmüştür. Zorunlu ikamet bölgelerine gitmeyerek emirlere karşı gelinmesiyle ilgili olarak; "Boğaz ser-'askerliğinden alınan Mehmed Hakkı Paşa'ya Karaman Eyaleti'ne gitmesi ve burada ikamet etmesi emredilmiştir. Fakat Mehmet Hakkı Paşa'nın belirtilen süre içerisinde Karaman'a gitmediği ve gitmek için her hangi bir hareketinin olmadığının tespit edilmiştir. Verilen emrin yerine getirilmemesi üzerine Mehmed Hakkı Paşa bu defa İstanköy Ceziresine gitmesi

45 BOA. 6 Numaralı A.DVN.MKM.MHM.d, s.65/H.153.
46 Mustafa Paşa'nın hangi gerekçe ile İzmir'de ikamet ettirildiğine dair kayda ulaşılamamıştır. BOA. 30 Numaralı A.DVNS.KLB.d. s.9/H.12.
47 BOA. 30 Numaralı A.DVNS.KLB.d. s.39/H.118.
48 BOA. 30 Numaralı A.DVNS.KLB.d. s.59/H.179.

ve burada zorunlu ikamet etmesi 6 Mayıs 1809 tarihli hükümde emredilmiştir[49]." Benzer şekilde verilen emre riayet etmeyen Kapucubaşı Hüseyin'in ise idamı emredilmiştir. Şam taraflarında Kapucubaşı payesine sahip olan Hüseyin eşkıya ile ittifak ederek bölgede huzursuzluğa sebep olmuş ve Şam-ı Şerif mutasarrıflığını ele geçirmiştir. Yapmış olduğu davranışlardan dolayı İstanbul'a gitmesi ve burada ikamet etmesi emredilmesine rağmen, Kapucubaşı Hüseyin emre riayet etmemesinden dolayı 9 Mart 1789 tarihli hükümde onun idam edilmesi emredilmiştir[50].

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde idari alanda görev yapan kişiler, bulundukları makamlarda padişah adına faaliyetlerde bulunmaktadır. İdarecilerin faaliyetleri görevlerine tanımlanan yetkiler, kanunlar ve kurallar ile sınırlanmaktadır. Kanun ve kurallara aykırı davranışlarda bulunulması durumunda, görevlerinden alınan idareciler çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadır. Uygulanan yaptırımlar farklı cezalar olabildiği gibi sadece görevden el çektirme ile de sınırlı kalabilmektedir. Osmanlı Devleti idarecilere sadece görevden el çektirilmesi yönünde bir yaptırım uygulaması durumunda ise kişileri kendi haline bırakmamakta, kontrol altında tutmaya devam etmektedir.

İdarecilerin görevden alındıktan sonra kontrol altında tutulmasının en önemli nedeni ise kişilerin sahip oldukları gücü kötüye kullanmalarını engellemektir. İdareciler göreve atanmadan önce ve görevleri esnasında elde ettikleri ekonomik ve siyasi güç nedeniyle potansiyel bir tehlike olarak görülmüştür. Farklı dönemlerde sahip oldukları bu gücü, görevleri esnasında veya görevden alındıktan sonra kötüye kullanan idareciler büyük sıkıntılara neden olmuştur. Osmanlı Devleti bu durumu çok defa yaşamasından dolayı ve ortaya çıkabilecek huzursuzluğu gidermek adına idarecileri görevden aldıktan sonra farklı bölgelerde ikamete zorlamıştır. Bölgelerinde nüfuz sahibi olan idareciler söz konusu bölgeden uzaklaştırıldıktan sonra devlete sorun çıkarmayacağı bir başka bölgede gözetim altına alınmıştır. Alınan bu önleme rağmen yine de görevden alınan bazı idareciler sıkıntılara neden olmuşsa da genel anlamda kişilerin hareket alanının kısıtlanması nedeniyle sakin bir yaşam sürmek zorunda kalmışlardır. Bu uygulama ile idarecilerin görevine son verilmesinden sonra merkezde veya taşrada idari işlere müdahaleleri engellenmiştir. Ayrıca idarecilerin verilen emirlere riayet etmeleri padişah nezdinde olumlu karşılanmış ve gerekli görülmeleri halinde yeniden atanmışlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Defterler

Kalabend Defterleri; 26, 27, 30, 31.

Kalabend Dosyası; 166.

Mühimme-i Mektume Defteri; 4, 6, 276.

49 Yusuf Sarıkaya, agt, s.390-391.
50 Hatice Çelik, agt, s.73.

Tetkik Eserler

Alakuş, M. (2016). BOA 6 (H.1151-1152/M.1739) Ve 31 (H.1221-1222/M.1806-1807) Numaralı Kalebend Defterleri (İnceleme Ve Metin). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksın, A. ve Baytimur, S. O. (2010). 25 Numaralı Kalebend Defterinin Tanıtımı Ve Kalebent Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi. XV. Türk Tarih Kongresi, (4. Cilt, 1. Kısım, s.793-812), Ankara.

Baytimur, S.O. (2011). Osmanlı Devletinde Hapis Ve Sürgün Cezaları (1791-1808). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çelik, H., (2019). Mühimme-i Mektûme Defteri Nr. 1 (1203-1207/1788-1793) İnceleme-Çeviriyazi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çeribaş, V. (2018). "33 Numaralı Kalebend Defteri (s.1-133/H-1227-1229/M-1812-1814) (Metin ve İnceleme)". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Daşçıoğlu, K. (2007). İskan*, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*. İstanbul: Yaditepe Yayınevi.

Demir, K., (2017). 3 Numaralı Mühimme-i Mektûm Defterinin Özet Ve Transkripsiyonu. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop.

Ertürk, A. (2018). 2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri (H.1208-1211/M.1793-1796) Trankskripsiyon Ve Değerlendirilmesi (S. 31-60). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Faroqhi, S. (2004). *Krizler ve Değişim 15901699: Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi* (H. İnalcık&D.Quatoert, Ed.). Eren Yayıncılık.

Mumcu, A., (2007). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. Phoenix Yayınevi.

Sarıkaya, Y., (2019). 5 Numarali Mühimme-i Mektûme Defteri'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop.

Uz, R. (2017). 24 Numaralı Kalebend Defterine (H. 1203 – 1205 / M. 1788 – 1790) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular Ve Cezalar (Değerlendirme Ve Metin). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Üçok, C., Mumcu, A., Bozkurt, G. (2002). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Şavaş Yayınevi.

Ünal, M. A., (2012). Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Yazıcı, S. (2018). Ağah Efendi'nin İzmid Mutasarrıflığı. Selvi H., Şirin İ., Çelik M.B., Yeşildal A. ve Narin R. (Ed.), *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa Ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV*, Cilt I, (s.701-709). Kocaeli.

Yılmaz Derin, S., (2016). 2 Numaralı Mühimme-i Mektume Defteri 61-90 Sf. (H.1208-1211/M.1793-1797). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.